

HAJÓZNI SZÜKSÉGES, ÉS GOLFOZNI IS. AZ ÍR ELIT ISKOLÁK SZEREPE A TÁRSADALMI EGYENLŐTLENSÉGEK ÚJRATERMELÉSÉBEN

KOVÁCS EDINA^{a,b}

^aDebreceni Egyetem, CHERD Hungary, Debrecen

^bPerspectiva Nova Egyesület, Debrecen

E-mail: kovacs.edina.12@gmail.com

Beérkezett: 2021. december 20., elfogadva: 2022. január 29.

ALINE COURTOIS: *Elite Schooling and Social Inequality. Privilege and Power in Ireland's Top Private Schools*. London 2018. Palgrave Macmillan. 229 p. ISBN 978-1-137-52276-4

Azon valószínűleg lehetne vitatkozni, hogy pontosan mikor vált hangsúlyos kérdéssé az oktatás esélyteremtő, társadalmi mobilitást támogató funkciója, de az egyértelmű, hogy az 1960-as évek elejétől a szociológia, a neveléstudomány, de akár a filozófia vagy a közgazdaságtan is vizsgálja az iskolák szerepét a társadalmi-gazdasági hátrányok leküzdésében vagy fenntartásában. Ráadásul, mivel az oktatástól a kvalifikációs és a szűrőfunkció ellátását egyaránt elvárja a társadalom, az esélyteremtéshez kapcsolódó viták és konfliktusok – többé vagy kevésbé – a rendszer részét képezik.

Az *Elite Schooling and Social Inequality* című kötet szerzője, Courtois arra vállalkozik, hogy bemutassa az elit iskolák jellemzőit és társadalmi – jellemzően esélyhátrányt fenntartó – funkcióját Írországból. Noha az elmúlt évek során az ír közoktatásban igyekeztek javítani az esélykiegyenlítő működésen, Courtois szerint az elit iskolák egy jelentős része észrevétlenül és zavartalanul termeli újra

az eliteket, és ezzel együtt a társadalmi egyenlőtlenségeket.

Az ír oktatás helyzete ugyan önmagában is érdekes lehet, az olvasó mégis igyekszik viszonyítási pontokat keresni. Ilyen lehet például, hogy mit mutat a PISA-mérés a családi háttér és az iskolai teljesítmény összefüggéséről. Az ESCS-index (economic, social and cultural status index) és a tanulói teljesítmény szinte minden, a mérésben részt vevő országban szorosan kapcsolódik egymáshoz: a 2018-as vizsgálat 79 országa közül mindössze 10 olyan van, ahol a diákok szignifikánsan jobb eredményeket értek el, mint ami az ország gazdasági teljesítménye alapján – lineáris összefüggést feltételezve – várható lenne. Írország valamivel az OECD átlaga felett, Magyarország valamivel alatta teljesít. Az OECD-átlagot 12 százalékban magyarázza a családi háttér, ugyanez az összefüggés Magyarországon 19 százalék, míg Írországból 11 százalék. Azaz az esélyteremtésben az írek „hozzák” az OECD-átlagot, egyben szignifikánsan

jobbak a magyarországi adatokhoz képest (OH 2019). A jó mutatók hátterében többek között a 2002-ben elfogadott *National Anti-Poverty Strategy* áll, amely öt kiemelt területen (munkanélküliség, oktatási egyenlőtlenségek, bérkülönbségek, vidéki szegénység, hátrányos helyzetű települések felzárkóztatása) indított fejlesztéseket.

A kutatás során definiált fontos fogalmak esetében már jóval nehezebb a hazai helyzethez viszonyítani. Courtois meghatározza, mit ért „elit”, valamint elit iskola alatt: előbbi valamelyest bonyolultabb, utóbbi – az ír rendszer sajátosságai miatt – egyszerűbb feladat. Úgy látja, Írországból az osztályjelleg sokkal kevésbé markáns, mint a szomszédos Egyesült Királyságban, ami több ok következtében alakult így. Írország hosszú ideig brit gyarmat volt, így a felsőbb társadalmi osztály is a gyarmati elithez kapcsolódott. Az 1921-es függetlenség kivívása után, viszonylag későn zajlott az iparosodás, amibe külföldi tőke is bekapcsolódott: a többféle folyamat egyidejűsége okán az új felsőbb osztály nem körvonalazódott nagyon markánsan. Ugyanakkor természetesen léteznek tehetőrs családok, amelyek vagyona, gazdasági és kulturális tőkéje a politikai életből, az iparból és a kereskedelemből ered. A hagyományos marxista értelemben vett kapitalista osztály helyett Írországot a tözsdeügnökökből, bankárokból, építészekből, ügyvédekből vagy könyvelőkből álló – a külföldi tőke és az ír állam erőforrásai között – „közvetítő” osztálya határozza meg. A szerző nyitva hagyja a kérdést, hogy az ír elitek alkornak-e olyan osztályt, amely tudatában van közös érdekeinek. Ugyanakkor kijelenti, hogy az oktatás szerepet játszik az osztályképződésben, és az elit iskolák vizsgálatával a könyv célja éppen az, hogy megmutassa: ezek az intézmények hogyan segítik elő, hogy a felsőközéposztálybeli családi háttérű gyerekek felnőve önmagukat különálló, összetartó

és felsőbbrendű társadalmi csoportnak tekintsek.

Az ír oktatási rendszer szerkezete miatt az elit iskolákat lényegesen könnyebb definiálni, mint a társadalmi eliteket. Írországból 1967-ben indult az ingyenes oktatási rendszer programja. Azóta a korábban magán fenntartású iskolák állami finanszírozásban részesülnek, és – bár technikailag változatlanul magániskolák – csak egy kisebb hányaduk szed ténylegesen díjat, így az ír közoktatás lényegében ingyenes. A 732 iskola között mindössze 53 for-profit intézmény található (7%). Az elit iskolák lényegében ezek a tandíjas iskolák, ezek közül is kiemelten azok, amelyek a középosztály számára jóformán megfizethetetlen tandíjat kérnek. Hozzá kell tenni, hogy a jó teljesítmény – a kutatási eredmények szerint – a megfizethető intézményeket is jellemzi, a tandíj nagysága és a kiválóság között nincs egyenes arányosság. Jóllehet, néhány intézmény ösztöndíjas helyeket is fenntart, ez nem elvárás az állam részéről. A tandíj (a 2015/16-os tanévben) évi 3000 és 25 000 euró között volt (a nagyon drágák többnyire bentlakásos iskolák, ahol az árat főleg a szállás emeli meg).

Az iskolák elit voltát a statisztikai adatok is jelzik: például kisebbek az osztálylétszámok, magasabbak a követelmények, jobbak a kimeneti teljesítmények, mint a nem fizetős iskolákban. Ugyanakkor az objektív adatok nem minden vonatkozásban állnak rendelkezésre, és amikor igen, akkor is csak a történet egy részét mutatják. Mivel Courtois-t elsősorban ez a „másik” rész érdekli, nem véletlen, hogy kutatása az iskolák dolgozóival és volt diákjaival készített strukturálatlan interjúkon alapult, amelyeket dokumentumok vizsgálatával és résztvevő megfigyeléssel egészített ki.

Ahogy fent már említettem, a magyar párhuzamot ezen a ponton többé-kevésbé elveszítjük, mivel az „elit iskola” fogalmát

a magyar viszonyok között igen nehéz lenne meghatározni. Az elmúlt évtizedben az esélyegyenlőség kapcsán a hazai kutatások jellemzően a jó gyakorlatok bemutatásával, a hátrányok leküzdésének módjával foglalkoztak. Eközben kevés vizsgálat irányult az erőteljesen átalakuló iskolarendszer egészére, ezen belül is a magániskolák működésére. A 2015-ös adatok szerint a nem állami iskolák aránya Magyarországon 17,8 százalékos. A nem egyházi magániskolák aránya ezen belül nem jelentős, az egyházi iskolák többletfinanszírozásban részesülnek; eközben az állami intézmények tanulóinak családi háttere lényegesen rosszabb, mint az egyházi iskolák tanulóié (Ercsei–Radó 2019). Azaz, bár a tandíj Magyarországon nem tölt be olyan fontos szerepet, mint Írországbán, a szelektivitás és a szegregáció nálunk is jelen van, de az ebben kulcsszerepet játszó intézmények korántsem olyan jól körülhatárolhatók, mint Írországbán.

Courtois vizsgálata alapján az írországi for-profit iskolák jellemzően nagyon szép környezetet és lenyűgöző felszereltséget biztosítanak: előadótermek, számítógépterem, nyelvi laboratóriumok, aszfaltozott sportpályák és tenispályák állnak a diákok rendelkezésére. Néhány iskola saját golfpályával és uszodával rendelkezik (meglétük a nem fizetős szektorban meglehetősen ritka). A legtöbb iskola az érettségi tantárgyak teljes skáláját kínálja, beleértve az esetek túlnyomó többségében a „magaskultúrához” kapcsolódó tárgyakat is: például a latin és az ógörög nyelvet egész Írországbán mindössze négy for-profit iskola oktatja. A vizsgált iskolák egy része már az ötödik és hatodik évfolyamon megismerteti a diákokat a tudományos kutatás módszereivel, és ezeket alkalmazva a fiatalok kisebb tanulmányokat írnak. A diákok a for-profit iskolák többségében több mint 20 különböző sport- és egyéb tanórán kívüli tevékenység közül választhatnak,

köztük az olyan, máshol ritka lehetőségek közül, mint a lovaglás, a golf, a bridzs vagy a vitorlázás. A felsőoktatásba a for-profit iskolák diákjainak többsége, számos iskola esetében száz százaléka bekerül. Ezek az iskolák jellemzően a munkaerőpiac, ezen belül a vállalati szféra elvárásaihoz is jól alkalmazkodnak, amit például az előbbiekben említett sportolási lehetőségek is tükröznek. Emellett rendszeresen ellátogatnak ide írók, politikusok és üzletemberek, beszélgetésekre, előadásokat tartani.

Számos interjúrészletet lehetne idézni, de inkább álljon itt egy olyan történet, amely jól mutatja a vizsgált elit iskolák érdekérvényesítő képességét. 2014-ben az akkori oktatási miniszter törvényjavaslatot készített elő, amely az iskolák felvételi lehetőségeit lett volna hivatott szabályozni. A javaslat 25 százalékból szabt volna meg az elit iskolákban a korábbi diákok gyermekei számára fenntartható helyek arányát. A for-profit iskolák, legaktívabban a Belvedere és a Blackrock College alumni szervezetei gyakorlatilag azonnal írtak tagjaiknak, és arra buzdították őket, hogy tiltakozó levélben forduljanak közvetlenül a miniszterhez és a parlamenti képviselőkhez. A Blackrock alumni szervezetének elnöke „igazságtalan állami beavatkozásról” és az intézmény „hagyományai és etikája ellen irányuló fenyegetésről” beszélt. Így fogalmazott: „Bármilyen potenciálisan veszélyezteti azt a hagyományt, hogy a korábbi diákok testvérei és fiai a Blackrock College-on keresztül testvéreik és apáik nyomdokaiba léphetnek, aláássa mindazt, amit sokan közülünk oly nagyra tartanak”. Ezután felszólította „az összes volt diákot és családjukat, hogy koncentrált erőfeszítéseket tegyenek [...] annak érdekében, hogy a jelenlegi javaslat elbukjon”. A Belvedere alumni szervezetének elnöke pedig, figyelmen kívül hagyva, hogy az intézmény ugyanolyan állami támogatást kap, mint a nem tandíjas iskolák, a javas-

latot „lopakodó taktikának” nevezte, ami arra irányul, „hogy tönkretegyük az olyan magánintézményeket, mint a Belvedere College”. A végeredmény: a törvényjavaslat megbukott.

Courtois a kötet számos pontján nagyon határozottan fogalmaz: azt írja például, hogy ezek az iskolák megkönnyítik a felső középosztályból toborzott diákok számára a domináns pozíciókhoz való kizárólagos hozzáférést; másutt felteszi a kérdést, felelőssé tehető-e az elit iskolák „az elitek által gyakorolt társadalmi erőszakért”. Eközben ő maga is elismeri, hogy a nagyobb gazdasági, társadalmi és kulturális tőkével rendelkező családok jobban

el tudnak igazodni az olyan státushierarchiákban, amilyen például az oktatási rendszer – így vélhetően nem semlegesíthető az az előny, amelynek birtokában vannak. Legfőbb kérdése épp ezért nem az, hogy önmagukban a hasonló iskolákat kellene-e korlátozni, és ha igen, hogyan, hanem az, hogy az államnak valóban támogatnia kell-e, ráadásul az összes többi iskolával azonos mértékben, ezeket az elitképző, hatalmi folytonosságot biztosító oktatási intézményeket. És valószínűleg ez az a kérdés, amit – a különbségek ellenére – a magyar oktatási rendszer kapcsán is feltehetnénk.

IRODALOM

ERCSEI K. & RADÓ P. (2019) A magyar közoktatásban zajló privatizáció és annak hatásai. *Iskolakultúra*, Vol. 29. No. 7. pp. 8–49.

OH (2019) Oktatási Hivatal: *PISA 2018. Összefoglaló jelentés*. Budapest, Oktatási Hivatal.